

ELŐSZÓ

Az itt összegyűjtött tanulmányok keletkezési idejüket tekintve két csoportra oszlanak: az első a 30-as évek első felében jött létre, a másik a felszabadulás után. Az első csoport még abból az időből származik, amikor bizonyítani kellett, hogy Marx és Engels formailag elszórt, alkalmi megjegyzései irodalom^{ról} és művészetről szigorúan összefüggő, konkretizálható és konkretizálendő rendszert alkotnak. Ezzel a törekvésnek függnek össze az időből származó kísérleteim: a német idealista esztétika haladó és reakciós tendenciái dialektikus összefüggését feltárni /Schiller/; az esztétikai fejlődés megtorpanását és reakcióssá válását a 48-as forradalommal kapcsolatban kimutatni /Vischer/; a II. Internationale korszakának ideológiai válságát, a marxizmus tanításaink elhomályosodását egy olyan forradalmár és kiváló író működésén mint Mehring kimutatni; és végül: leleplezni a legsötétebb reakció, a fasizmus előfutárát, Nietzsche-t az esztétika területén is. /Itt talán szabad olvasóimxk figyelmét arra felhívni, hogy a Schiller tanulmányokat kiegészítik Goethe-Schiller levelezése, Schiller a modern irodalomról szóló cikkeim Goethe és Kora című könyvében. Hungaria 1946/

A második csoport megírása idején ezek a harcokx rég lezajlottak. A feladat most már az volt a marxizmus lenini korszakának a Szovjetunióban végbement nagy elméleti fejlődésnek eredményeit a magyar olvasókkal megismertetni. Marx^x és Engels esztétikai nézeteiről írott tanulmány^{ok} mások ez írások első magyar kiadásának előszavaként jelent meg rövid idővel a felszabadulás után. Hegel és Csernisevskij esztétikájának elemzése már az M.T.A. megújulása után, mint Filozófiai Írók Társaság megfelelő kötetének előszava. A Sztálinról szóló cikk pedig a korszakot alkotó xk nyelvtudományi cikk körül folytatott vitában.

Azt hiszem, nem szükséges bővebben eszetelni azt, hogy a keletkezési időpontok és körülmények különbsége a tanulmányok terjedelmére, megírás módjára stb. fontos kihatással volt.

De ha ilyen módon mint alkalmi cikkek gyűjteményét kell jellemezni ezt a könyvet, úgy ez távolról sem jelenti, mintha e tanulmányok közt nem

lenne történelmi és rendszeres összefüggés, ami megindokolja egy ~~könn~~ kötetben való megjelenésüket. Ez az alapgondolat, mely az esztétika rendszeres és történelmi fejlődése szempontjából döntő jelentőségű: a marxizmus-leninizmus szerepe és jelentősége a XIX. század esztétikai gondolkodásának kifejlődésében. Aki ezt a kérdést helyesen akarja megérteni, annak mindenekelőtt látnia kell, hogy a marxi esztétika nem egyszerű továbbfejlesztése az addigi fejlődésnek, nemcsak találó bírálata a mechanikus materializmus egyoldalúságának, merevségének, nem egyszerű tuháladása az idealista esztétikának, hanem valami minőségileg új, ugrás, új magasabbrendű fejlődés megindítása, az esztétikának - először - igazán tudományos alapokra fektetése.

Ha azonban ezt az ugrást, ezt a lényegileg újat, a maga igazi jelentőségében, teljes, átfogó és mély következményeiben fel akarjuk fogni, akkor látnunk kell a megelőző fejlődést, annak problematikáját; látnunk kell, hogyan küzködnek mind a régi materializmus, mind az idealizmus legkiválóbb képviselői számukra megoldhatatlan kérdésekkel még akkor is, ha történelmi helyzetük, a művészetek fejlődése, gondolkodói tehetségük és becsületességük el is vezeti őket a helyes kérdésfeltevések küszöbéig. Ezen a küszöbön osztálykorlátaik következtében nem képesek átlépni. Itt csak a Marx-Engels ^{s alapította.} ~~szeminárium~~ ^{lmi} dialektikus és történelmi materializmus van abban a helyzetben, hogy konkrétan és helyesen tegye fel a kérdéseket, hogy azokat igazán tudományosan megválaszolja. Ezért áll a kötet középpontjában Marx és Engede esztétikájáról írt három tanulmányom, amely már előzőleg külön megjelent a Szikra kiadásában; és ehelyütt köszönetemet kell kifejeznem a Szikrának, hogy megengedte e tanulmányok itt történő új kiadatását. Természetesen a három cikk távolról sem meríti ki a marxi esztétika egész gazdag tartalmát, csak néhány, persze nem kisfontosságú kérdést igyekeznék tisztázni. Csak ha egyszer - amit remélek - módomban lesz az esztétika kérdéseit rendszeres összefüggésben tárgyalni, jutok abba a helyzetbe, hogy ezeket az összefüggéseket lehetőleg mindenoldalúan megvilágítsam. Már csak azért is kell, hogy a kötet címe "Adalékok az esztétika történetéhez" legyen, nem pedig az esztétikának, bármilyen

vázlatos története.

De töredékes, adalékjellegű e könyv történelmi szempontból is. Hiszen ha a fent jelzett szempontokat igazán ki akarnám fejteni, igazán érvényre akarnám juttatni, az esztétikai gondolatok egész fejlődéstörténetét kellene tárgyalnom, legalább is a görögöktől napjainkig. E gazdag és sokoldalú fejlődés marxista szellemű felkutatásában azonban ma még csak a ~~z~~ kezdet kezdetén tartunk és összefoglaló képet csak akkor lehet majd adni, ha e fejlődésnek legalább legfontosabb csomópontjait megvilágítottuk a marxizmus-leninizmus fényénél. Saját kutatásaim a XVIII. század végétől napjainkig terjednek, s már csak ezért is kell, hogy e könyvnek pusztán adalékjellege legyen.

Persze az a szakasza a marxizmust megelőző esztétikai gondolkodóknak, akikkel e tanulmányok foglalkoznak nem kisjelentőségű. Hiszen a Kanttól Hegelig terjedő szakasz dolgozta ki a modern idealista dialektikát, azt, amelyet Marx és Engels közvetlenül kritizáltak, mint a polgári keretek közt kifejtett dialektika legmagasabb fokát. Ha tehát a olvasó itt Schiller és Hegel esztétikai gondolataival eredményeikkel és problematikájukkal megismerkedik -/ahol is Schiller tárgyalása szakadatlanul visszafelé is mutat Kant felé, ahol is Schiller és Hegel elemzése többször kitér a romantikus esztétikára, (Schellingre) - a tárgyalás töredékessége ellenére is bizonyos képet kap a marxizmust megelőző idealista dialektikusok esztétikájáról. Ebből a szempontból lényeges kiegészítést jelent Csernisevszkij esztétikájának elemzése. /Az e kérdés iránt érdeklődő olvasó figyelmét is rá kell irányítanom tanulmányomra Csernisevszkijről, mint kritikusról és mint regényíróról a "Nagy orosz realisták" című könyvemben/. A 48-as forradalom ideológiai előkészítése magával hozta a hegeli filozófia felbomlását, fordulatot a materializmus irányában. A fordulatot Feuerbach indította meg, az új irányzat legnagyobb képviselője azonban - az esztétika területén is - Csernisevszkij volt. Itt eléri az esztétika elméleti kidolgozása a legmagasabb fejlődési fokot, amely a dialektikus és történelmi materializmus nélkül lehetetlen. Létrejön nemcsak a hegeli idealizmus /és vele minden idealizmus/ éles, megsemmisítő bírálata, hanem az esztétika alapvető kérdéseinek mályra-)

tika alapvető alapvető kérdéseinek mélyreható felvetése és átfogó megválaszolása, a már jelzett határok között. Hegel és Csernisevskij esztétikájának alapelveivel való megismerkedése tehát lehetővé teszi az olvasó számára: konkrétan felmérni azt a minőségi jellegű ugrást, amit a dialektikus és történelmi materializmus megalapítása jelent az esztétika történetében is.

A hegelianizmus felbomlásának azonban nemcsak ez a baloldali, előremutató irányzata, mely Csernisevskijben éri el csúcspontját, létezik, hanem liberális, sőt kifejezetten reakciós irányzata is. A 48-as forradalom előkészítése és kimenetele által kiváltott ideológiai krízis mélyreható fordulatot hoz létre az esztétika fejlődésében. Az objektív idealizmus mindig jobban háttérbe szorul, rövidesen egészen eltűnik; Hegels ismét Kant váltja fel, mint a burzsoa esztétika iránytmutató klasszikusa. E tanulmányok egyike Vischerrel foglalkozik, mint a szubjektív idealista liberális esztétika egyik legfontosabb képviselőjével. A fejlődés szempontjából Vischer azért különösen érdekes, mert ő pályafutását mint - persze nem következetes - hegelianus kezdi és tanulmányunk éppen azt az utat mutatja meg, amelyet főleg a 48-as forradalom hatása alatt megtesz, Hegeltől Kantig visszafelé, előkészíteni segítvén az új ^{ar} ~~hegelianizmus~~ ^{irracionalista} ~~imperialista~~ irányzatát, mely a szubjektív idealizmust ^{ar} ~~irracionalizmus~~ irányában fejleszti ki /Dilthey stb./ Vischer alakja történelmileg azért is érdekes, mert mind Csernisevskij, mind maga Marx is foglalkoztak az ő esztétikájával; mindkét bírálat elemzését az olvasó megtalálja a tanulmányokban.

Vischer csak utban van az irracionálizmus felé. A hegelianizmus felbomlásának szélső jobboldala /Kierkegaard/ már ebben az időben kifejleszti az irracionálizmus esztétikáját. A mi tanulmányaink közül csak a Nietzsche-ről szóló foglalkozik ezzel az irányzattal. Nietzsche filozófiájában és így esztétikájában is csúcspontját érte el ez az irracionalista tendencia: Nietzsche mint ~~csak~~ filozofus és így mint esztéta, ~~az~~ ^{az} imperializmust közvetlenül megelőző időben előlegezve összefog-

lalta e korszak alapvető problémáit, döntőjelentőségű előkészítőjévé, előfutárjává vált a fasizmus ugynevezett "világnézeti" kibontakozásának. Ha tehát e tanulmányok nem adják is az imperialista korszak irracionalista esztétikájának egész előtörténetét, ha nem tárgyalják is magát az imperialista fejlődést és e fejlődés minden reakciós áramlatának beteljesedését, csúcspontba jutását a hitlerizmusban, Nietzsche esztétikájának elemzése mégis képet ad erről az egész szélsőségesen reakciós esztétikának döntő kérdéseiről.

Végül nem lehetne még csak megközelítőleg sem megfelelő az esztétika fejlődéséről adott kép, ha nem térnénk ki a marxista esztétika sorsára az imperializmus, a világháborúk, a világforradalom korszakában. Könyvünk e tekintetben is csak adalékjellegű: nem tárgyalja a fejlődést a maga teljességében és folytonosságában, ismét csak két nagyfontosságú mozzanatot ragad ki, amelyek azonban szerintünk alkalmasak arra, hogy a főirányzatok alapvető arcaira némi fényt vessenek. Az egyik ilyen mozzanat a marxizmus ellaposítása, eltorzítása az az opportunizmus, a reformizmus, a revizionizmus következtében. Erről a korszakról szól a Mehringről írt tanulmány. Mehring maga persze igaz forradalmár, sőt jelentékeny marxista volt. Azonban nem volt elég tisztánlátása és ereje ahhoz, hogy a revizionizmussal következetesen leszámoljon. Nagysága, hibái, korlátai tehát világosan megmutatják a marxizmus eme fejlődési szakaszának pozitív és negatív oldalait. /A kép teljességéhez persze Plechanov és Lafargue esztétikájának elemzése is szükséges volna./

Egyedül Lenin és Sztálin és az általuk alapított és irányított bolsevik párt volt képes a marxizmus minden területén radikálisan leszámolni a revizionizmus ugynevezett elméletét és az opportunizmus elleni ideológiai harcban nemcsak helyreállítani az igazi marxizmust, hanem azt a megváltozott idő, az imperializmus, a forradalmi korszaknak megfelelő módon tovább is fejleszteni. A marxi esztétika érvényrejutása csak ebben a korszakban vált lehetségessé. hiszen, mint mondottuk, Marx és Engels esztétikai írásaik összegyűjtése is csak

A.

ekkor kezdődött és csak ekkör merültek fel konkrétan és kaptak választ a marxista esztétika rendszeres összefüggésének kérdései. Ezt a döntő, jelentőségű korszakot könyvünkben szintén csak egy tanulmány ismerteti: Akadémiai előadásom szövege a Sztálin nyelv^dtanományi cik~~kei~~ felett rendezett vitában. Persze Sztálin itt ismertetett cikke oly alapvető módon tárgyalja az esztétika döntő kérdéseit, hogy belőle kiolvasható az a hatalmas haladás, amelyet a Lenin-Sztálini korszak az esztétika történetében is jelent. Ez természetesen nem pótolja azt a hiányt, hogy Lenin idevágó írásairól és Sztálin egyéb műveiről nincs külön tanulmány; ez is csak aláhuzza a könyv adalékszerű mivoltát.

Bármennyire hűzagos is e könyvben az esztétika történetének tárgyalása, bármilyen távol k van az a teljességnek még csak megközelítésétől is, ^(mégis) ezt reméli a szerző, hogy sikerült neki a fejlődés néhány döntő fontosságú csomópontját kiragadni és azokat az előzmények és a következmények feltárásával együtt úgy tárgyalni, hogy az olvasó - addig is, amíg létrejön a 19. század esztétikájának összefüggő tárgyalása - ebből a könyvből is tájékozódni tud az említett korszak legfontosabb esztétikai problémáinak fejlődéséről. Milyen mértékben sikerült a szerzőnek ezt a törekvésé~~t~~ megvalósítani, ezt a könyv sorsa fogja megmutatni.

Budapest, 1952 szeptember